PHYSIOLOGY OF MELANCHOLIA AND THE BIRTH OF THE BLACK SUN

Alexandra Crăciun
Senior Lecturer, PhD., University of Bucharest

Abstract: The "black sun" of Julia Kristeva inaugurates a new paradigm in understanding "melancholia" as mourning, and the incapacity to process the loss. Related by Aristotel to paralysis, depression and phobia, but also to madness and epilepsy - melancholy was always connected with the "black bile" and Saturn. For Gérard de Nerval's poem "El Deschidado", as well as for Mihai Eminescu's "Ode (in antique metre)" melancholy and depression are rewriting a subjective eschatology, where identity turns into its own negation. Like Saturn devouring its sons, the "black sun of melancholy" abolishes the present and the future, convicting the Being to its own past.

Keywords: melancholy, black sun, depression, Gerard de Nerval, Mihai Eminescu

Raymond Klibansky, Erwin Panofsky și Fritz Saxl demonstrau în magistralul volum *Saturn și melancolia. Studii de filozofie a naturii, religiei și artei* faptul că medicina timpurie nu numai că nu a omis ci, dimpotrivă, a fundamentat o veritabilă știință a "melancoliei". "(…) *melancolia ca boală s-a constituit de foarte timpuriu și a fost o temă predilectă a monografiilor. Înțelegem deci că problema specială a melancoliei a furnizat – dacă putem spune așa – plămada din care se va dezvolta apoi doctrina umorilor. Într-adevăr, cu cît manifestările morbide legate de noțiunea unei anumite umori erau mai frapante și mai înspăimîntătoare, cu atît sporea puterea sa de a crea un tip de caracter; și doar printr-un paradox aparent, melancolia care, dintre toate crazele avea conotațiile cele mai evident patologice, a fost dintre umori, cea în raport cu care s-a identificat cel mai timpuriu și în modul cel mai clar o diferență între boala adevărată și simpla predispoziție, între stări patologice și particularități caracteriologice – pe scurt între boală și temperament; celelalte concepții umorale au cunoscut doar foarte tîrziu o dezvoltare analoagă."*[1]

Ceea ce este și mai interesant este faptul că, așa cum arată cei trei cercetători, undeva în jurul secolului al IV-lea î.Hr, se cristalizează sub influența filozofiei platoniciene și a marilor tragedii: o altă derivată a melancoliei - depresia - definită nu numai prin intermediul unei întregi simptomatologii, dar pusă și în legătură cu bila neagră, ca umoare melancolică sub spectrul lui Saturn.

"Suntem în măsură să înțelegem importanța transformărilor suferite de noțiunea de melancolie în secolul al IV-lea î.Hr. Aceasta se produce datorită irumperii a două mari influențe culturale: noțiunea de nebunie din marile tragedii și noțiunea de nebunie din filozofia platoniciană; întunecarea conștiinței, depresia, frica și halucinațiile, în fine, teribila licantropie care își împingea victimele să rătăcească noaptea asemenea unor lupi care urlă și devorează, erau toate considerate efecte ale acestei substanțe nefaste al cărei nume însuși (μελας, "negru") evoca tot ceea ce este funest și nocturn. Această substanță era atît de unanim recunoscută drept cauză a nebuniei, încît de la sfîrșitul secolului al V-lea î.Hr., a început să se folosească verbul μελαγχολαν (a avea umoare neagră; despre aceasta, cf. χολεριαν "a fi atins de cholera") ca sinonim pentru μαινεσται (a fi nebun)."[2]

[1]Raimond Klibansky, Erwin Panofsky, Fritz Saxl, *Saturn și melancolia. Studii de filozofie a naturii, religie și artă,* București, Editura polirom, 2002, p.34;
[2]*Ibidem,* p.36;

BDD-A27917 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:57 UTC)

Mai mult decît atît, se pare că Aristotel a fost cel care a unit pentru prima dată noțiunile pur medicale legate de melancolie cu conceptul platonician al nebuniei, dezvoltînd în *Problema XXX* o adevărată "monografie" a bilei negre.

Aristotel demostrează astfel în cazul în care există doar o preponderență a acesteia putem vorbi despre o natură melancolică, în timp ce alterarea bilei negre "*generează boli melancolice (printre care epilepsia, paralizia, depresia, fobia și, dacă este vorba despre căldură excesivă, temeritatea, ulcerele și furia).*"[3].

Ceea ce ni se pare realmente interesant este spectrul melancoliei patologice după Aristotel și, aici, ne referim în primul rînd la amploarea acestui spectru care cuprinde nediferențiat paralizia, fobia și epilepsia - în mod curent, aceste patologii fiind imposibil de asociat. Cert este că, pentru Aristotel toți acești "avatari" ai melancoliei par să poarte dignosticul nebuniei, sub diversele ei manifestări.

Din punct de vedere medical însă, pasul cel mare în definiția patologică a melancoliei este reprezentat de stoici. Stoicii sunt cei care acreditează ideea că "melancolia" este o boală: *"noțiunea de melancolie trimitea la acea boală propriu-zisă și, în plus, foarte gravă în sens prearistotelic."*[4]

Rufus din Efes înscrie însă definitiv depresia ca boală melancolică în categoria bolilor psihice prin intermediul operei sale *Despre melancolie*. Practic, în această operă (care nu ne-a parvenit decît parțial, prin intermediul citatelor preluate de alți autori) urmașul al lui Hipocrate, contemporan - se pare - cu Traian, face nu numai o etiologie a bolii, dar prescrie și criteriile de diagnostic: *"de acum înainte simptomele prezentate de melancolic erau definite cu claritate: el era pulhav și închis la piel; chinuit de tot felul de dorințe, deprimat (κατηφης, adică "cel ce privește în pământ", un simptom care avea să fie foarte des citat mai tîrziu, dar în sens literal); laș și mizantrop; în general trist fără motiv, însă uneori excesiv de vesel; înclinat spre diverse excentricități fobii și obsesii."*[5]

Nu este de mirare atunci, că această boală a excesului de bilă neagră se construiește în relație cu Saturn, sub o specie a tenebrosului despre care vorbește și Julia Kristeva atunci cînd se referă la textul ce i-a și sugerat , de fapt, relația *soarelui negru* cu melancolia: *"Soarele negru colectează un întreg cîmp semantic al tenebrelor saturniene, dar le întoarce așa cum întorci o mănușă, astfel că întunericul strălucește ca o lumină solară care nu mai puțin, persistă sclipind cu o neagră invizibilitate"*[6].

Dualitatea paradoxală a "melancoliei" configurată la granița între inspirație și nebunie, între exces emoțional și alextimie, între lumină și întuneric, rămîne o caracterstică a motivului *soarelului negru* lansat în sfera etiologiei depresiei de către cunoscuta psihanalistă de origine bulgară, Julia Kristeva.

Sursa conceptului, este un celebru poem al lui Gerard Nerval publicat în 1853, apoi cu mici modificări în 1854 sub titlul "El Desdichado" - ce rescrie sub forma unei confesiuni, "anatomia melancoliei".

Je suis le ténébreux, - le veuf, - l'inconsolé,
Le prince d'Aquitaine à la tour abolie:
Ma seule étoile est morte, - et mon luth constellé
Porte le soleil noir de la Mélancolie.[7]

[3]*Ibidem,* p.58;
[4]*Ibidem,* p. 77;
[5]*Ibidem,* p. 77;
[6]Julia Kristeva, *Black Sun: Depression and Melancholia,* New York, Columbia University Press, 1989, pp. 3-4, traducerea noastră;
[7]Gérard de Nerval, *El Deschidado,* disponibil la http://www.tierslivre.net/litt/nervaldeschidado.html accesat la data 13 iunie 2015. Am ales o traducere puțin poetică pentru consecvența față de sensul literal Am ales o

BDD-A27917 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:57 UTC)

Poemul, ce pare a fi fost pînă la un punct, una dintre sursele de inspirație pentru "Oda (în metru antic)" de Mihai Eminescu, transcrie probabil pentru prima oară poetic – un anume în raport al melancolicului cu lumina.

"Tenebrele", steaua", "lăuta constelată", "soarele negru" sintetizează bizar retroversiunea luminii în întuneric. "Nefericitul" (căci acesta este sensul titlului "El Desdichado"), construiește vertical, între înălțare și cădere, o secreție ciudată a unui hormon opus meltoniei, spus întunericului.

Verticala lui Nerval- este un "turn abolit". Este, așa cum avea să sublinieze Kristeva în definiția melancoliei – pierderea, golul, doliul, - un fel de extirpare necompensată, a ceva ce ne este încă vital: "*Depresia mea trimite la faptul că nu știu să pierd."*[8]- spunea Julia Kristeva în celebra ei carte intitluată *Soarele negru: depresie și melancolie - "Probabil că nu am fost în stare să găsesc o compensare validă pentru pierdere? În consecință, orice pierdere presupune o pierdere a ființei mele și a Ființei în sine*."[9]

În sintaxa *soarelui negru*, blîndul, dar în același timp bizarul Nerval, cel care își scotea adesea homarul legat cu o fundă albastră la promenadă prin grădinile Palais-Royal din Paris – controlează căderea. "Inconsolat", "prințul Aquitaniei" este un "turn abolit". Verticalitatea, strălucirea suspendată nu mai lasă loc niciunei reconstrucții. Pentru Nerval, interogațiile eminesciene de tipul: "*De-al meu propriu vis, mistuit mă vaiet,/Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări.../Pot să mai re'nviu luminos din el ca/ Pasărea Phoenix?"*[10]nu mai au sens.

Nerval închide cazul melancoliei. *"Steaua moartă"* e un doliu complet al ființei ce se scurge, ea însăși, în golul unei pierderi necompensate. Moartea timpurie a mamei pare să fi fost pentru Nerval, sursa unei patologii depresive ce l-a dus de mai multe ori la ospiciu.

Dar, ceea ce ne interesează în această fiziologie a melancoliei, trece dincolo de patologii. Literaturizarea umorii datorate "bilei negre", developează o întreagă serie de contrarii. Oscilînd între lumină și întuneric, între viață și moarte, între identitate și dezintegrare, melancolia nu exclude, nu eradichează contrariul ci, mai grav, păstrează paradoxal bipolaritatea, absorbind unul dintre sensuri în chiar opusul său. Lumina este asimilată de întuneric, viața de moarte, identitatea de propria sa dezintegrare, iar temenul dispărut nu face decît să intensifice contrariul său.

Născut sub spectrul doliului saturnian, melancolicul își devorează – asemenea zeului–timp: fiii. Rugul melancolicului este propriul său trecut, cel care practic îi consumă, avid, viitorul. *"Turnul abolit"* al lui Nerval este, desigur, doar o proiectie. O proiecție mult mai gravă decît turnul inexistent căci forța distructivă a oricărei construcții transformată chiar în reversul său este, ea însăși, un rug: un fel de combustie.

Urma, ceea ce rămîne în locul *"turnului abolit"* devine, în consecință, o formă de doliu. Saturn devorîndu-și fiii, nu numai că își îngurgitează propriul său viitor (fără să-și garanteze implicit resurecția) dar, prin abolirea fiilor devorați, devine una cu propriul său doliu. Urma, memoria acestor copii posibili, existenți și în același timp inexistenți, prăbușiți în propriul lor avatar, nu lasă șansa niciunei reconstrucții.

---

traducere mai puțin poetică și poate nu chiar atât de reușită în limba română, pentru consecvența față de sensul termenilor din limba franceză: "Sunt tenebrosul, - văduv, - sunt cel neconsolat,/Prinț aquitan, cu turnul de mult în destrămare,/ E unica-mi stea moartă, - iar lutu-mi constelat/Port-al Melancoliei, de-a pururi, negru soare. http://www.poezie.ro/index.php/poetry/133854/El_Desdichado accesat pe 30 ianuarie 2018;

[8]Julia Kristeva, *Black Sun: Depression and Melancholia,* New York, Columbia University Press, 1989, pp. 3-4, traducerea noastră;

[9]*Idem;*

[10]Mihai Eminescu, *Oda (în metru antic)* în *Opere* vol. I, București, Editura Vestala, Editura Alutus-D, 1994, p.199;

BDD-A27917 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:57 UTC)

"Turnul abolit" al lui Nerval, este rugul definitiv al melancolicului. Urma sa suspendă întrebarea "*Pot să mai re'nviu luminos din el ca pasărea Phoenix?"*[11],închizînd orice perspectivă.

Ma seule étoile est morte, - et mon luth constellé
Porte le soleil noir de la Mélancolie.[12]

Prin Kristeva, Eminescu și Nerval, melacolicul iese cumva din patologie. El intră într-o semiotică mai amplă a sfîrșitului timpului, a unui eu dizolvat, a propriei negații. E o eshatologie subiectivă, în care lumea se prăbușește, eul se transformă în spectru, persoana nu mai este decît scena celei mai importante dispariții.Cele două grade ale melancoliei după Aristotel nici nu mai au sens, pentru că *soarele negru* trimite oricum totul la nadir, transformă ființa în doliu și lumea în chiar reversul ei.

Fiziologia melancoliei, privită diacronic, devine un fel de istorie a ființei, o proiecție reflexivă sub "steaua singurătății", pentru care umorile negre ale lui Saturn inaugurează un joc toxic în care pierderea identității este cu mult mai gravă decît moartea: *"Ca să pot muri lințit pe mine/ Mie redă-mă."*[13]

BIBLIOGRAPHY

André, Christophe - *Imperfecţi, liberi şi fericiţi. Practici ale stimei de sine,* Bucureşti, 2010;
Comte-Sponville, Andre, Delumeau, Jean, Farge, Arlette - *Cea mai frumoasa istorie a fericirii,* București, Editura Art, 2008;
Ducher, Jean-Luc – *Depresia n 60 de întrebări. Cum să o depășim,* București, Editura Trei, 2012;
Dubuisson, Daniel – *Mitologii ale secolului XX. Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade,* Iaşi, Editura Polirom, 2004;
Durand, Gilbert – *Structurile antropologice ale imaginarului,* Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1998;
Foucault, Michael – *Hermeneutica subiectului. Cursuri la Collége de France (1981-1982),* Iaşi, Editura Polirom, 2004 ;
Jung, Carl Gustav - *Simboluri ale transformării,* Bucureşti, Editura Teora, 1999;
Klein, Stefan - *Formula fericirii. Minunatele descoperiri ale neuropsihologiei de azi,* București, Humanitas, 2007;
Klivansky, Raymond, Panofsky, Erwin, Saxl, Fritz – *Saturn şi melancholia. Studii de filosofie a naturii, religie şi artă,* Iaşi, Editura Polirom, 2002;
Kristeva, Julia – *Black Sun: Depression and melancholia,* New York, Columbia University Press, 1989;
Marlan, Stanton – *The Black Sun. The alchemy and art of darkness,* Texas, Texas University Press, 2005.

[11]*Idem;*
[12]Gérard de Nerval, *El Deschidado,* disponibil la http://www.tierslivre.net/litt/nervaldeschidado.html accesat la data 13 iunie 2015.
[13]Mihai Eminescu, *Oda (în metru antic), op.cit,* p.199.

BDD-A27917 © 2018 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:57 UTC)